

УДК 37.014.5(497.11)

314.151.3(497.11)

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.232022.3>

Оригинални научни рад

Тамара Михајловић*

Центар за права детета, Београд

ПЕРСПЕКТИВЕ АКТЕРА ОБРАЗОВНЕ ПОЛИТИКЕ О УКЉУЧИВАЊУ ДЕЦЕ ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ СРБИЈЕ**

Сажетак

Већ дужи временски период влада велико интересовање за образовање деце тражилаца азила од стране различитих организација, националних и међународних институција и експерата. Изазови попут културне различитости, језичке баријере и мањка људских ресурса део су процеса интеграције деце тражилаца азила у Србији. Циљ рада је приказ и анализа перспективе актера образовне политике о укључивању деце тражилаца азила у образовни систем Србије. Истраживање о перспективама актера образовне политике о укључивању деце тражилаца азила у образовни систем Србије засновано је на интервјуима и фокусираним групним интервјуима са представницима образовних политика, наставницима и запосленима у невладиним организацијама укљученим у неформално образовање деце тражилаца азила. У овом квалитативном истраживању учествовало је укупно 26 учесника, од чега 6 представника образовних политика, 5 представника невладиних организација и 15 наставника. Главни резултати истраживања указују да је неопходно унапредити систем укључивања деце тражилаца азила у образовни систем, да је потребно осмислити и имплементирати програм заједно са актерима који директно раде са децом, ојачати

* mihajlovictamara@outlook.com

** Истраживање које је представљено у раду спроведено је за потребе израде мастер рада аутора.

међусекторску сарадњу и остварити јаснију комуникацију између различитих нивоа одлучивања – локалног, регионалног и државног.

Кључне речи: деца тражиоци азила, право на образовање, образовна политика, наставници, Србија.

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ ДЕЦЕ ТРАЖИЛАЦА АЗИЛА

Право на образовање представља једно од основних права детета у савременом свету. Оно проистиче из корпуса основних права детета из Конвенције о правима детета¹ као и приступа заснованог на правима детета (Žegras i dr. 2021). На основу међународно признатих правних докумената и националног законодавства држава било би очекивано да је право на образовање сваком детету лако доступно и прилагођено. Ипак, деца предствљају велику хетерогену групу која сходно свом социо-економским статусом, друштвено-политичкој ситуацији државе у којој живе и својим личним преференцијама стварају контекст у односу на остваривост права. Тако, деца тражиоци азила класификују се као високо рањива категорија деце којој је потребна институционална и формална подршка у процесу затраживања азила, у самом трајању процеса и након њега (Dryden – Peterson 2015).

Поред тога, на основу свог статуса, дете као тражилац азила има право на образовање, социјалну, здравствену помоћ и подршку у земљи у којој су стекли тај статус. Према члану 2. Закона о азилу и привременој заштити² тражиоци азила су лица која на територији Републике Србије бораве легално након што поднесу захтев за азил, током читавог процеса трајања азилног поступка. Деца тражиоци азила дефинишу се као посебна рањива категорија малолетника без обзира на то да ли путују са родитељима, старатељима или самостално³. У Републици Србији је највећи број деце тражилаца азила у периоду од 2015. до 2021. године био из Сирије, Сомалије, Авганистана, Ирана, Ирака, Бурундија и Еритреје (KIRS, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 и 2021).

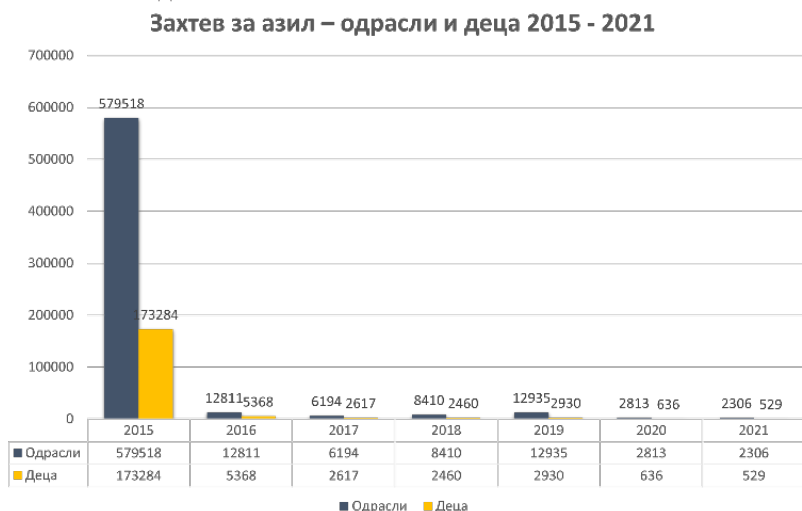
¹ Члан 28 и 29 Конвенције о правима детета.

² Члан 2 Закона о азилу и привременој заштити.

³ Члан 15 Закона о азилу и привременој заштити.

Ова деца одлазе из својих земаља због кршења њихових права, глади, немаштине, оружаних сукоба, прогона и ратова. На путу сусрећу се са различитим опасностима и тешкоћама и по доласку у нову земљу имају проблеме правне непрепознатљивости, неприхватање од стране локалне заједнице, проблем стамбеног питања и друго, што утиче на то да је ова група деце осетљива и рањива категорија. Ова деца могу да имају трауматична искуства пре, током и после пута, што код неких може да остави различите последице, затим могу да изгубе своју пратњу (родитеља или старатеља). Поред тога, ова деца су морала да прекину образовање или се уопште нису образовала, врло често не знају језик земље у коју су дошли и претрпела су егзистенцијалне проблеме (АРС/СЗА 2015а). Од 2015. до 2018. године, број деце тражилаца азила у Србији се драстично мењао, 2015. године број деце тражилаца азила оба пола био је виши чак 8 пута него 2008. године, да би током наредне две године 30% свих поднетих захтева за азил били дечји (UNHCR 2017). Прецизније, 2015. године од укупно 579.518 изражених намера за азил, 173.284 намере исказали су малолетници (KIRS 2015). Након тога, у 2016. години, према подацима КИРС-а (KIRS 2016), од укупног броја 12.811 изражених намера, чак 5.368 припадало је малолетницима, док су у 2017. години од укупног броја 6.195 изражених намера, 2.627 намере малолетника (KIRS 2017).

Графикон 1. – Изражене намере за азил одраслих и деце у периоду од 2015. – 2021. године

Извор: KIRS, 2015 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 и 2021.

Крајем 2018. године опао је број дечјих захтева и од укупног броја они су износили 27%. И током наредне две године наставио је рапидно да опада, да би током пандемије 2020. године у смањеном обиму миграција, било 10% захтева за азил од стране деце (UNHCR 2018, 2019, 2020) Конкретно, укупан број изражених намера у 2018. години износио је 8.410, од чега су 2.460 изражене намере малолетника. Даље, у 2019. години 12.935 особа је изразило намеру за азил, док је од тога било 2.930 малолетника. Током 2020. године, број изражених намера износио је укупно 2.813, од чега је 636 намера припадало малолетницима (KIRS, 2020). Током 2021. године, било је укупно 2306 изражених намера за добијање азила, а број поднетих дечјих захтева износио је 529. Овај драстичан скок и пад бројки, повезан је са дешавањима на терену. Наиме, почетком 2016. године под притиском Европске уније, затвара се такозвана „западнобалканска рута“ којом су мигранти и избеглице пролазили од Турске до Европе. Затварањем граница онемогућава се долазак нових миграната и избеглица, а тиме и тражилаца азила (Šantić 2017, 221 - 241). Због тога је према подацима Међународне организације за миграције (ИОМ) у Србији остало више хиљада миграната које је било потребно збринути и повезати са локалном заједницом у којој ће провести дужи временски период. У том периоду развијају се политике које се базирају на основама толеранције, мултикултуралности и интеграције у локалну средину. Током боравка у Србији, деца тражиоци азила су смештена у центрима за азил – Бања Ковиљача, Боговађа, Крњача, Сјеница и Тутин. Поред центара, малолетни тражиоци азила без пратње могу бити смештени у јединице које функционишу под окриљем Завода за васпитање деце и омладине у Београду и Завода за васпитање омладине у Нишу (APC/CZA 2015b). Деца тражиоци азила на основу свог правног статуса имају право на образовање, социјалну, здравствену помоћ и подршку у земљи у којој су стекли тај статус.

МЕТОДОЛОГИЈА И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Како би се стекла шира и дубља слику о образовању деце тражилаца азила за потребе овог рада урађени су појединачни онлајн интервјуи са представницима образовних политика и онлајн фокус групни интервјуи са представницима невладиних организација који су били укључени у неформално образовање

деце, те онлајн фокус групни интервјуи са наставницима који су радили и/ или и даље раде са децом тражиоцима азила. У овом квалитативном истраживању учествовало је укупно 26 учесника, од чега 6 представника образовних политика, 5 представника невладиних организација и 15 наставника.

Због епидемиолошке ситуације, интервјуи су урађени путем Zoom платформе, у периоду од јануара до маја 2021. године. Критеријум за избор учесника била је њихова укљученост и искуство у теми образовања деце тражилаца азила. Онлајн интервјуи са представницима образовних политика су били полуструктуисаног типа и обухватили су следеће теме: Мултисекторска сарадња, организација модела наставе и простор за унапређивање у овој области. Сви добијени подаци су обрађени техником анализе садржаја.

У истраживању са представницима образовних политика, учествовали су представници невладиних организација – по 1 саговорница из Центра за образовне политике и Групе 484; 1 саговорница испред државних институција, прецизније из Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, док су у име УНИЦЕФ-а интервјуисане 3 стручњакиње на заједничком интервјуу. Поред појединачних интервјуа, за потребе овог истраживања урађене су 2 онлајн фокус групне дискусије. Онлајн фокус групна дискусија са невладиним организацијама имала је 5 представника са територије града Београда и 2 представника са територије Боговађе и Крњаче. Дискусија је била полуструктуисана и садржала је теме концептуализације програма у невладиним организацијама и повезаност рада невладиних организација са формалним образовањем. Онлајн фокус групне дискусије са наставницима подразумевале су групне полуструктуисане интервје који су обухватили следеће теме: потешкоће у укључивању деце у школу, сарадња и подршка током процеса и искуство рада са децом тражиоцима азила. Учитељи и наставници који су учествовали су највећим бројем (12) са територије Београда и његове околине – Раковица и Борча (2) и (1) из Врања.

Сви интервјуи у овом истраживању су уз пристанак учесника и учесница снимани камером, транскрибовани и добијени подаци су обрађени техником анализе садржаја. Након прикупљања података и транскрипције интервјуа уследило је ишчитавање и завршно кодирање током којег су подаци класификовани на основу тематских и проблемских критеријума. Имајући у виду специфичности положаја деце тражилаца азила у Србији, резултати овог истраживања имају

за циљ да допринесу унапређивању основношколског система васпитања и образовања за децу тражиоце азила кроз пружање свеобухватне анализе постојећег образовног система захваљујући актерима који су учествовали у овом истраживању.

ПЕРСПЕКТИВА АКТЕРА ОБРАЗОВНЕ ПОЛИТИКЕ СРБИЈЕ

У онлајн појединачним интервјуима учествовало је укупно 6 представница образовних политика. Конкретно, у интервјуу су учествовале представнице невладиног сектора – по 1 саговорница из Центра за образовне политике и Групе 484, 3 саговорнице из међународне организације УНИЦЕФ и 1 саговорница из КИРС-а. Изабране саговорнице из невладиног сектора су организације које се превасходно баве темама образовања и миграција и које су учествовале у осмишљавању и остваривању процедуре укључивања деце тражилаца азила.

Анализа и интерпретација података добијених током истраживања биће приказана у три тематске целине: а) Мултисекторска сарадња, б) организација модела наставе, и в) простор за унапређивање.

а) Мултисекторска сарадња - Све саговорнице су говориле о оствареној сарадњи са другим невладиним организацијама и владиним институцијама. Из њихових одговора може се закључити да су сви актери процеса били задовољни сарадњом. Конкретно, на питање: „Како сте сарађивали са другим владиним и невладиним актерима у овом процесу?“ саговорница Центра за образовне политике истакла је да: „Да, врло сам задовољна, зато што су колеге брзо реаговале и без обзира што није било планирано да се издвајају тимови за одласке у школе и организацију, ипак је то урађено.“ Поред ње, саговорница из Групе 484 истакла је да је сарадња предуслов за процес укључивања деце тражиоца азила: „Сматрам да је неопходна таква или слична врста сарадње уколико се разуме да ће та деца ту и да остану.“ На тему сарадње, саговорница из Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије пружио је своје виђење: „Уз подршку свих актера овај процес функционише без проблема.“ Даље, саговорнице из невладиних организација (из Центра за образовне политике и Групе 484) у интервјуу су детаљно појасниле своје улоге у сарадњи са међународним организацијама као што су УНИЦЕФ и

Save the Children. Истакле су да су биле медијатори и координатори око организовања техничких и логистичких делова као што су на пример превоз, лифлети, културни медијатори, преводиоци. Поред тога њихове организације су имале припремну улогу за школу – упућивали су децу у систем школовања у Србији и организовали активности посебно учење српског језика. На основу тога, може се рећи да су националне невладине организације биле ресурси за велике међународне организације попут УНИЦЕФ-а и да су биле добро умрежене и упознате са могућностима које имају одређене организације на локалном нивоу и како могу да допринесу читавој ситуацији. У свом интервјуу, једна од саговорница из УНИЦЕФ-а истакла је: „У првом периоду, сарадња је била одлична, на месечном нивоу окупљали смо све актере који су радили на дејем образовању и учествовали смо у томе да пратимо и координишемо ресурсе на најбољи могући начин.“ Међутим, иако су сви задовољни сарадњом која је остварена, у интервјуима је запажено пар одговора попут ових: „Иако је све у почетку било успешно због подршке, упитно је како ће се одвијати у будућности“ и да „образовање деце тражилаца азила има велику прилику да заличи на образовање ромске деце.“ Ту се поставља питање, да ли и како је могуће да се и у наредном периоду одржи заинтересованост и подршка свих актера у овом процесу и како може да се унапреди? Саговорнице УНИЦЕФ-а су навеле: „Оно што мислимо да је било подстицајно у том тренутку је и општа клима у друштву – била је прихватајућа у односу на децу избеглице и мигранте. То је било јако значајно за њихово укључивање.“ У погледу унапређивања сарадње, саговорнице су се сложиле да је било недовољно времена за припремну фазу у којој би се организовали људски и финансијски ресурси. Саговорница из Центра за образовну политику истиче: „Из ове перспективе, сматрам да је много тога могло боље, али ми нисмо знали шта ће све да нас дочека када кренемо са увођењем деце у школе. Дакле, верујем да смо имали више времена за припремну фазу мислим да би онда организација и сарадња била боља. Сматрам да нам је недостајало времена да боље проценимо колико нам треба преводилаца, колико људи који ће радити са децом која никада нису ушла у школу, затим колико људи који ће радити са децом која су већ имала неко претходно искуство, као и како извршити припрему деце и породица за укључивање.“ Поред тога, оно што сматрају да треба да се унапреди у наредном периоду, односи се на

оријентисаност невладиних организација ка одржавању већег броја семинара за учитеље и наставнике као додатну подршку у раду са децом тражиоцима азила. Такође саговорница из Групе 484 сматра да је: „Потребно продубити приступ образовању, и то се пре свега односи на развијање садржаја који ће деца учити у школи“.

Саговорнице УНИЦЕФ-а истакле су да су имале добру сарадњу са државним институцијама и невладиним организацијама. Истакле су да су у мањем броју успеле да остваре сарадњу са установама социјалне заштите као и то да су се до сада са препрекама у сарадњи суочавале највише са локалним срединама у које су била смештена деца тражиоци азила, и да су то успешно превазишли добром сарадњом и материјалним обезбеђивањем школских управа. Као што су саговорнице из УНИЦЕФ-а говориле, тако су се и саговорнице из Центра за образовну политику суочавале са недостатком сарадње са здравственим и социјалним установама, њиховим мањком координације и недостацима школских ресурса.

б) Организација модела наставе – На питање: „Да ли мислите да је постојећи модел укључивања деце тражилаца азила задовољавајућ?“, према одговорима испитаних саговорница, може се закључити да су задовољне организацијом досадашњег модела наставе. Наиме, саговорнице УНИЦЕФ-а су заједно са другим сарадницима из других сектора успеле да имплементирају програм Добродошлице и да развијају индивидуалне програме подршке за децу што су биле основе за улазак у образовни систем.

Конкретно, саговорнице из УНИЦЕФ-у су говориле: „Развијен је програм Добродошлице где се деца упишу у школе и да се дечији напредак прати, прво се почиње са предметима који не захтевају велико познавање језика – математика, ликовно, музичко, физичко. Након тога се осмишљавају индивидуални планови подршке, што наш закон омогућава, да се прате и да се укључују. Такође, укључивали смо их у узрасно најближи могући разред. Тамо где смо имали искусније, заинтересованије запослене у школи, много је боље функционисало, и то није некад имало везе ни са чим другим. Био је пример учитељице пред пензијом која не зна страни језик, али која је одлично укључила децу, тако што је организовала вршњачку подршку, организовала им сигурно окружење и дете је одлично функционисало са учитељицом која не зна страни језик.“ Поред тога, пре уписа у школе, организовани су састанци у камповима са родитељима деце како би се направио што већи обухват деце

у систему. Сви кораци од давања информација до осмишљавања постепеног уласка у школу довели су до системског укључивања деце у школе јер су били укључени сви актери једног система: дете, родитељ детета, учитељ или наставник, други запослени школе и запослени невладиних организација. Саговорница из Комесаријата за избеглице и миграције истакла је добру страну брзог укључивања деце тражилаца азила са домицилном децом као и прилагођеност материјала због којих веома брзо уче језик и стичу знања из различитих области. Поред тога што су били задовољне постигнутим, саговорнице УНИЦЕФ-а навеле су да су се суочавале са различитим изазовима. „С обзиром да наш систем захтева велико учешће родитеља у школовању деце, било је изазова како укључити родитеље деце тражилаца азила јер родитељи деце из кампова нису имали логистичких могућности да подрже одласке и доласке деце из школе. Тако смо се ми организовали у сарадњи са другим националним партнерима да им се обезбеде превоз и пратиоци. Такође, један од изазова је био и мотивација родитеља да њихова деца иду у школе јер они нису имали у плану да се дуго задржавају у Србији тако да смо морали да подржавамо и мотивишемо родитеље са својим националним сарадницима у камповима,“ истакле су саговорнице.

в) Простор за унапређивање – Питање „Који су Ваши предлози за унапређивање?“ имало је за циљ да од саговорника добије информације о томе како виде систем укључивања деце у будућности. Конкретно, простор за унапређивање саговорница из Комесаријата за избеглице и миграције види у обезбеђивању већег броја преводилаца за децу која тек улазе у систем како би деца могла брже и лакше да се укључе у наставу. Саговорница из Центра за образовне политике такође истиче значај преводилаца и у тој области сматра да је потребно ангажовати људе из избегличке популације који знају језик и радити на популаризацији медијатора јер се на тај начин олакшава укључивање деце у систем. Саговорнице УНИЦЕФ-а сматрају да систем треба да буде отворенији, инклузивнији и да образовање буде квалитетно за сву децу. Конкретни корак које би оне желеле да се оствари у будућности се односи на употребу School report-а. Истакле су: „Желеле бисмо да имамо повратну информацију о коришћењу School report-а и да се ради на развијању модела признавања претходно стеченог образовања који ће веома унапредити и олакшати укључивање деце у систем.“

На крају, кроз призму посматрања образовања у периоду пандемије, саговорнице УНИЦЕФ-а сматрају да стручна јавност треба да преиспита шта је то учење, да ли се користе савремени педагошки приступи као и на који начин осетљиве групе, у коју се деца тражиоци азила убрајају, могу да наставе своје образовање у дигиталном окружењу. Оно што виде као недостатак дигиталног образовања деце тражилаца азила је мањак стручних наставника и квалитетних предавања. Саговорница из Групе 484, простор за унапређивање види у учењу од земаља које примењују инклузивни и интегративни приступ у образовању.

ПЕРСПЕКТИВА ЗАПОСЛЕНИХ У НЕВЛАДИНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

У циљу схватања положаја деце тражилаца азила у образовном систему интервјуисани су и запослени из невладиних организација који су радили или и даље раде са децом. У истраживању је учествовало 5 саговорника из невладиних организација са територије Београда, Боговађе и Крњаче. Три од пет саговорника је на месту омладинског радника, друге две саговорнице су на позицији заштитника деце (Child Protection Officer) док је једна саговорница на позицији асистента у раду са децом и преводилац. Анализу и интерпретацију података добијених у групном интервјуу представимо кроз три теме: а) Концептуализација програма за децу у невладиним организацијама, б) повезаност невладиних организација и програма са формалним образовањем и в) улога школе за децу тражиоце азила.

а) Концептуализација програма за децу у невладиним организацијама - Из њихових одговора на питање: „Које врсте програма постоје у организацији?“ може се закључити да су се програми разликовали пре и после саопштења о укључивању деце у школе. На пример, током 2015. и 2016. године у фокусу су биле креативне активности, цртање, радионице, док се током 2017. године фокус програма променио, и у организацијама су се појавили часови енглеског и српског језика, затим помагање око решавања школских задатака, највише математике. Конкретно, саговорница која је сарађивала са великим број невладиних организација је у интервјуу истакла: „Знам да су на почетку програми за децу били креативни, забавни како би деци брже прошло време, али су се и

мењали према потребама и ситуацијама. Из свог искуства, учила сам да је, рецимо на почетку 2016. године, акценат био стављен на то да деца имају свој кутак, било да је то неки камп или неки стоп центар. Од активности су се радиле креативне радионице и биле су отворене за децу свих узраста. Програми су почели да се мењају кад су деца кренула у школу, да се прилагођавају градиву школству. То је било 2016, 2017 године јер они нису одмах кренули у школе.“

Даље, у Хуманитарној организацији Рас су током 2018. организовали *open space* у који је могао да дође свако ко је желео да има час из неког предмета, најчешће су то били енглески, српски језик и математика. Узраст је због концепта рада био разнолик, имали су ученике који су имали само 4 године или пак младе од 18-19 година. Поред одржавања часова, предавачи и асистенти формирали су портофолије ученика у којима су бележили и пратили њихово напредовање. У том периоду су се у многим невладиним организацијама формирале тзв. неформалне школе према узрастима и ресурсима које организације имају. Биле су подељене на оне које раде са децом са породицама и малолетницима без пратње. Неке организације, попут Београдског центра за људска права, организовале су мешовите програме у коме су учествовали деца тражиоци азила и деца из домицилног ставновништва у циљу развијања интеркултуралности и толеранције. Организација Каритас која је радила у кампу у Боговађи се такође у свом раду са децом највише фокусира на забавне активности као што су спорт, радионице, учење енглеског језика, гледање филмова и опуштање. Сваки дан су деца имала прилику да похађају неке од активности и из искуства радника деца су се највише одазивала на часове енглеског језика који су имали 3-4 пута недељно. Остале активности су стално морале бити унапређене и другачије како би одржале заинтересованост и мотивацију деце да их похађају. Битно је истаћи да током постављања питања о поставкама програма, конкретно чиме су се водили у поставци програма, саговорници нису умели да нађу адекватан одговор.

б) Повезаност невладиних организација и програма са формалним образовањем - У одговору на питање: „Да ли као организација остварујете контакт са школским установама“ саговорници су истакли да су имали контакт и сарадњу, али да нису остварили све што је договорено. На пример, РАС је ступио у контакт са школом, али нису остварили сарадњу, док је већина

организација имала сарадању која је била неформална и односила се на програме или на децу која учествују у програмима. Тако је један од саговорника морао да контактира школу, тачније психолога школе због детета које је учествовало на радионицама и програму. У интервјуу он истиче: „Био сам у комуникацији са психологом, који је помагао њима у преводу, радио у школи где се дешавала инклузија.“ Из њихових одговора закључује се да се формална сарадња невладиних организација и школа пре свега односила на организације које су се уско специјализовале за образовање деце тражилаца азила. Конкретно, сарадња ова два сектора односила се на прве недеље и месеце укључивања деце у школе, где су из невладиних организација деца добијала персоналне асистенте који су неретко били и преводиоци у камповима. Њихова улога је била да деци помажу у сналажењу у школи, у учењу и комуникацији са вршњацима. Отворила се и дискусија о могућој сарадњи неформалног и формалног образовања где су се сви сложили да постоји простор и да је неформално образовање замишљено тако да се ради са великим бројем људи. Наведени су конкретни примери могућег исхода сарадње као на пример писање приручника и реализовање семинара за наставнике.

в) Улога школе за децу тражиоце азила – На питање о томе како виде улогу школе за децу тражиоце азила сви саговорници су се сложили да је улога школе велика али да није у потпуности добро схваћена а самим тим ни реализована. Истакли су значај редовног похађања школе за сву децу, те континуитета у учењу као основе за даље напредовање у образовању и животу. Оно што су саговорници видели као највећи проблем у досадашњем школовању деце тражилаца азила је необезбеђеност преводилаца од стране државе, где су преводиоци из невладиних организација морали да компензују тај недостатак и учествују у укључивању деце. Један од саговорника је истакао: „Основа је недостатак преводилаца, морају да буду организованији.“ Такође, недостатак схватања улоге школе се види и у ставу родитеља деце тражилаца азила која се према њиховим искуствима нису желели укључивати у образовање своје деце што додатно отежава процес интеграције. Конкретно, саговорница је испричала своје искуство: „Сетила сам се Амира⁴, он је ишао са генерацијом која је 3 године млађа од њега. Имао је књиге на српском, и да би нешто разумео и научио морао је да

⁴ Имена деце која се наводе у овом раду су измењена због заштите података о личности.

преводи са ћирилице на латиницу, са латинице преко апликација на енглески па поново на српски језик. То је било мучење. Он није ишао са својом генерацијом, ем је било и далеко, ем се мучио са књигама. Не знам ко је причао, али сви су причали да он у кампу стално учи“.

Поред тога, у интервјуу су саговорници дали пример дечака Аднана који је због лошег превода заједно са својим другарима тражио да наставник држи час одвојено њима као групи барем 15 минута како би могли да прате, што показује да су се они самовољно искључили и да интергација као циљ укључивања путем школства није на тај начин остварена.

У току ове дискусије, отворило се питање о завршавању школовања деце тражилаца азила, где су се суочили са чињеницом да је њихово укључивање у школу велика ствар, али да постоји проблем завршетка школовања код нас, као и признавања претходног школовања. Конкретно, један од саговорника је истакао: „Важно је да иду у школу и образовање им значи као и то да растерете родитеље. Ипак, код нас се не ставља фокус да заврше школу овде, већ се ставља фокус на социјализацију.“ Након наведеног, саговорници су се сложили да је проблем школовања деце тражилаца азила управо у схватању да је њихово школовање део социјализације, и да није циљ да деца овде заврше школовање већ да „прођу“ кроз систем. Поред тога, саговорници су истакли да је потребно да се индивидуално прилагоде средства учења, на пример, на језик којим деца тражиоци азила говоре. Један од саговорника интервјуа је поделио своје искуство и мишљење: „Школа треба да обезбеди материјале који су прилагођени теби као ученику. Ми када организујемо неформалне радионице, семинаре, тренинге прилагодимо материјал људима са одређеним потребама на пример, људима са слабијим видом. Овде имамо ситуацију да неко други не може да прилагоди материјале језику који неко говори. Сматрам да је то кључна ствар, да се прилагоде средства учења.“

Такође, говорили су о недовољно структурисаним програмима учења српског језика и да је потребно унапредити часове на ком би деца могла да савладају потребан вокабулар за учење разних предмета. У односу на друштво и систем, финансије и недостатак квалитетног кадра су виђене као додатне ставке које би могле да се унапреде у образовању. Посебно су истакли да је потребна већа сарадња школа са психолозима и социолозима у областима менталног

здравља, културолошког и друштвеног контекста земаља из којих долазе деца. Кроз одговоре саговорника о моделу досадашње наставе може се закључити да сматрају да је модел застарео, и да је „Квалитет наставе исти за све али да варира квалитет разумевања“ као и то да нам као друштву „Недостаје ум прилагођавања програма свакоме“. Кроз своја директна искуства у раду са децом сазнали су да је деци досадно на часовима, поготово ако тог дана нису имали преводиоца поред себе, док су наставници са којима су имали контакт били предусретљиви и вољни да се ангажују око деце. Конкретно, једна саговорница је истакла: „Сматрам да су наши наставници предусретљиви јер је и њима неопходан превод. Као што деца треба да разумеју, тако и наставницима треба приступ.“ У Боговађи на пример, саговорница је истакла да су уз добру организација „деца имала часове на којима су се пријатно осећала, учила су све као и деца из домицилне популације, укључујући и историју Србије.“

ПЕРСПЕКТИВА НАСТАВНИКА

У онлајн групним интервјуима учествовало је укупно 15 наставника. Највећи број наставника је био са подручја Београда (12), околине Београда – Раковица и Борча (2) и са југа Србије – Врање. Подаци добијени у интервјуима биће анализирани и интерпретирани кроз теме: а) потешкоће укључивања деце тражилаца азила, б) сарадња и подршка током процеса и в) искуство рада са децом тражиоцима азила.

а) Потешкоће укључивања деце тражилаца азила - Наставници су на питање о постојању евентуалних потешкоћа у укључивању деце у школским установама одговорили разнолико, али потврдно. Неки су као прву препреку истицали језичку баријеру, припрему школског колектива, рад са наставницима и рад на разбијању стереотипа и предрасуда према деци тражиоцима азила. Конкретно, највећи део саговорника интервјуа сложио се да је: „Највећи проблем је био непознавање језика“ док се мањи део залагао да: „Колеге нису освешћене, проблем је имање стереотипа и предрасуда, иако смо просветни радници“. Посебно су истакли да је било потребно припремити одељења за прихватање деце и припремити родитеље деце тражилаца азила. Неки од наставника су говорили о „вишеструким ометачима“ у раду, подразумевајући ту родитеље који праве отпор јер не желе да остану у Србији, дете које не жели да

иде у школу, да се дружи са вршњацима и његов осећај одбачености и усамљености, истичући да треба сагледати контекст у коме дете живи, да ли и са ким живи, на који начин, које су његове јаке, слабе стране, шта је то на индивидуалном нивоу детета што може да се развије, или да прави проблем.

Поред тога, наставници су истакли изазов доказивања претходног знања и школских постигнућа код нас, као и драматичне породичне, социјалне и емотивне ситуације кроз које деца која се укључују у школу пролазе. Такође, као потешкоћу су истакли и чињеницу да је МПНТР имало нејасне захтеве, конкретно: „За различите извештаје онда када нису имали ни јасан формулар који (ми) треба да попуњавамо у школама“. Тиме су се осетили као да су „препуштени сами себи“ и да немају никакву системску ни планску подршку. Неки од наставника су говорили да их нико од надлежних институција није позвао, обишао да виде како раде, како деца напредују већ су притиснути административним процедурама.

Такође, велики број наставника се позвао и на то да је речено на семинарима да ће имати персонализоване асистенте, што они, како кажу, нису добили. У вези са средствима за рад и методе, наставници су говорили да су сами налазили одговарајуће начине и средства за рад, без ичије помоћи, говорећи да су „самоуки“. Као почетну потешкоћу истакли су и недовољну савладаност српског језика која спречава децу да разумеју наставу која се изводи. Навели су пример Аустрије која не уписује децу док не савладају ниво немачког језика који ће бити довољан за праћење наставе. Такође, проблем је био и учење другог језика, укључујући српски језик „језик учионице“. Истакли су да су деца имала отпор уколико језици нису енглески или немачки. Један од саговорника је поделио своје искуство: „Нисмо могли да разговарамо са децом, иако су она разумела српски језик, јер њих тај језик не занима, и могли смо да их заинтересујемо само ако смо говорили на енглеском“.

При томе, у даљој дискусији наставници су говорили о смерницама које су добијали од надлежних институција да се „енглески језик не користи“ већ искључиво да се прича на српском језику, како би га деца брже савладала. Наставници су имали велики отпор према томе јер како су се сви сложили: „То није било могуће и смислено у таквој ситуацији, када се боримо да се споразумемо са децом, и сада треба да не користимо једини заједнички језик.“ Иако су имали доста потешкоћа, сви наставници су се сложили да су

успешно превазишли потешкоће и да су задовољни постигнутим. Што се тиче постојећих захтева државе у погледу протокола, извештаја и праћења наставе, наставници су истакли да ту и даље нису задовољни и да било какве промене у том смеру иду доста споро.

б) Сарадња и подршка током процеса - Одговори на питање: „Да ли сте, у сусрету са потешкоћама, потражили помоћ и подршку?“ су били веома различити. Неки наставници су имали сарадњу са различитим актерима, на пример невладиним организацијама као што је Адвентистички хуманитарни и развојни рад (АДРА), јер су имали децу без пратње својим одељењима, док други наставници нису имали на тај начин подршку или је нису имали уопште. Конкретно, у примеру који је саговорник истакао: „АДРА је пружала подршку наставницима тако што је слала пратиоце који су говорили неки од језика пашту, арапски, персијски и енглески језик, и њихова улога је била да деци преводе материјале на потребан језик, у зависности од контекста то је могао бити неки од њихових језика или енглески језик.

Такође, пратиоци су били и нека врста медијатора између родитеља деце и школе. Истакао се пример пратиоца који је посеђивао родитељске састанке и преносио родитељима о значају да деца иду у школу и како напредују. Захваљујући пратиоцима имали су могућност да прате редовност долазака, да комуницирају са родитељима, помажу око домаћих задатака и друго.“ Ипак, већина наставника је истакла да су били „препуштени сами себи“ и да су имали подршку од колега са којима раде, са родитељима деце која су у њиховом одељењу и од деце, вршњака из одељења. Колеге су их подржавале и усмеравале за начине рада у настави, родитељи су имали важну улогу да дете редовно иде у школу и да не изостаје као и деца која су прихватала децу тражиоце азила и тиме стварала подржавајућу атмосферу за игру и рад. Конкретно, једна наставница је поделила пример који има у свом одељењу: „Ја имам дечака, који је из Сирије, родитељи су му високо образовани, доктори, хтели су да иду у Канаду, али остали су у Србији. Имала сам велики проблем са њима као родитељима да им објасним да је важно да дете иде у школу, да сам ту да помогнем, у почетку су били врло неповерљиви и то је веома утицало и на дечака и његов однос према школи, а сада је већ боље. Мислим да је за то најзаслужнија добра комуникација коју сам остварила са родитељима јер су видели да ми је стало до њега.“

Наставници су говорили да им није била потребна подршка у финансијском смислу, али их је све заједно мучило једно питање око рада са децом: „Да ли постоји неки обавезан прилагођен норматив који треба да се испуни и да ли исправно користе методе.“ Кажу да на то питање нису добили одговор и да им је то јако недостајало у њиховом раду, „као нешто за шта могу да се ухвате.“ Такође, недостајало им је информација од стране МПНТР и других актера образовне политике о могућим едукацијама и семинарима и верују да је било неопходно да сви прођу семинаре који су постојали у том тренутку. Конкретно рекли су: „Сматрам да је требало да сви наставници прођу те семинаре, а не само одабрани који имају децу мигранте у одељењима“.

Поред тога, у сарадњи са другим запосленима који раде са децом у камповима током 2020. године, једна наставница је истакла да комуникација између школа и кампова није довољно добро разрађена и да: „Неопходно је да као наставник имам јасну улогу у процесу рада са децом, а десило се баш супротно. Са децом раде запослени који нису предметни наставници и оглушавали су се на моје захтеве у погледу садржаја, испитивања знања, те су деца радила исте задатке по два пута – једном са њима, једном са мном, бесмислено“. Дакле, у области сарадње може се донети закључак да је велики број наставника у истраживању био сам у процесу, да нису имали посете надлежних институција, ни помоћ персоналних асистената, иако је то договорено на вишем нивоу.

в) Искуство рада са децом тражиоцима азила - На питање о измени програма у раду са децом тражиоцима азила велика већина наставника је рекла да су били принуђени да додатно раде како би припремили наставу за ученике, и ученике за школу. Припремали су индивидуалне образовне програме (ИОП-е) и посебне материјале и средства за учење, а за комуникацију су користили су цртеже, стрипове и слике. Истакнуто је и да се структура деце која долазе у школе изменила. Наставница је рекла: „Уназад већ две године долазе деца која немају дан проведен у школи и због тога је потребно додатно посветити време детету, да разуме улогу школе, поштује њена правила и да се уклопи са вршњацима.“ Тиме се и улога наставника мења, фокус не може бити на предметним знањима и вештинама, већ и на упознавању детета са школом, улогом школе, системом рада, очекивања, укратко на социјализацији, што постаје

нови захтев за наставнике и оне који у школи раде са дететом – психолога и педагога.

Поред тога, сви наставници су се сложили да је тренутни модел наставе у погледу пружања садржаја и онога што траже да се научи задовољавајући и да с обзиром на ситуацију у којој се налазе, не знају како би другачије организовали наставу. Један наставник је имао велику дилему када је дошла девојчица из Авганистана у осми разред: „Ја нисам знао како да водим час са њом, другој деци причам о физиологији тела, а како са њом да се споразумем. Тешко је, на крају смо се споразумевали некако на енглеском језику, давао сам смернице кроз слике и трудио сам се да је не оптерећујем. Она ми је кад је одлазила рекла да сам добар човек због тога, а ја мислим да је то најмање што сам могао да урадим.“

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ

Схватајући значај добијених резултата у истраживању сматрамо да је важно да уместо закључка наведемо препоруке за унапређивање рада у овој области. Препоруке обухватају специфичне поруке добијене током спровођења интервјуа и фокус групних дискусија са учесницима истраживања.

На основу добијених резултата сматрамо да је неопходно унапредити систем укључивања деце тражилаца азила у систем образовања у Србији. Конкретно, потребно је осмислити и имплементирати програм заједно са актерима који директно раде са децом наставницима и запосленима у невладином сектору, ојачати међусекторску сарадњу и остварити јаснију комуникацију између различитих нивоа одлучивања – локалног, регионалног и државног.

Такође, потребно је усавршавати методику рада српског језика као страног језика, успоставити механизме евалуације постигнућа деце тражилаца азила у Србији након њиховог одласка, развијати програме за децу тражиоце азила имајући у виду и поштујући хетерогеност те групе у погледу времена доласка у Србију, националности, верске припадности, језика којим говоре, културе којој припадају и статуса који имају у друштву и у складу са индивидуалним потребама сваког детета. Затим је потребно обезбедити додатна финансијска средства за рад наставника и већи број стручних преводилаца. На крају сматрамо да је за унапређивање

рада у овој области потребно осмислити едукације и семинаре за наставнике у области психолошких стратегија рада са децом.

РЕФЕРЕНЦЕ

- APC/CZA. 2015a. „Deca tražioci azila u Srbiji“. *APC/CZA* Poslednji pristup 27. februar 2023. <https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2013/04/Deca-Trazioci-Azila-u-Srbiji.pdf> (APC/CZA 2015a)
- APC/CZA. 2015b. „Migracije i obrazovanje“. *APC/CZA CZA* Poslednji pristup 27. februar 2023. <https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2019/04/MIGRACIJE-I-OBRAZOVANJE.pdf> (APC/CZA 2015b.)
- Vlada Republike Srbije. 2015. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022. <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/migracioni%20profil%202015.pdf>
- Vlada Republike Srbije. 2016. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022. <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/migracioni%20profil%202016.pdf>
- Vlada Republike Srbije. 2017. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022. <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/migracioni%20profil%202017.pdf>
- Vlada Republike Srbije. 2018. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022. https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Migracioni_profil_2018.pdf
- Vlada Republike Srbije. 2019. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022. https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Migracioni_profil_Republike_Srbi.%20godinu.pdf
- Vlada Republike Srbije. 2020. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022. [https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracioni%20profil%20Republike%20Srbije%202020%20FINAL%20\(1\).pdf](https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracioni%20profil%20Republike%20Srbije%202020%20FINAL%20(1).pdf)
- Vlada Republike Srbije. 2021. „Migracioni Profil Srbije za 2015. godinu“. *Komesarijat za izbeglice RS*, Poslednji pristup 10. decembra 2022.

- <https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Migracioni%20profil%20Republike%20Srbije%20za%202021-%20godinu.pdf>
- Dryden–Peterson, Sarah. 2015. *The educational experiences of refugee children in countries of first asylum*. Washington DC: Migration Policy Institute.
- Žegarac, Nevenka, Natalija Perišić, Anita Burgund Isakov, Katarina Lončarević, Violeta Marković. 2021. *Zaštita dece u migracijama, pristup zasnovan na pravima*. Beograd: Centar za istraživanja u socijalnoj politici i socijalnom radu.
- Закон о азилу и привременој заштити, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 24/2018
- UNICEF.1989. „Konvencija o pravima deteta“ *UNICEF Srbija* Poslednji put pristupljeno 10. februara 2023.
- <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>
- UNHCR. 2017. „Serbia Snapshot“ *UNHCR*. Poslednji put pristupljeno 12. februara 2023.
- <https://reliefweb.int/report/serbia/unhcr-serbia-snapshot-december-2017>
- UNHCR 2018/19/20. „Serbia Snapshot“ Poslednji put pristupljeno 12. februara 2023. <https://data2.unhcr.org/en/situations>
- Šantić, Danica, Claudio Minca, Dragan Umek. 2017. The Balkan migration route: Reflections from a Serbian Observatory. *Towards understanding of contemporary migration, causes, consequences, policies, reflections, Institute for Sociological Research* 221 – 241

Tamara Mihajlović**Child Rights Centre***PERSPECTIVES OF EDUCATION POLICY ACTORS
ON THE INTEGRATION OF ASYLUM SEEKER
CHILDREN IN THE EDUCATION SYSTEM OF SERBIA******Resume**

For a long period of time, there has been a great interest in the education of children of asylum seekers by various organizations, national and international institutions and experts. Challenges such as cultural diversity, language barriers and lack of human resources are part of the integration process of children of asylum seekers in Serbia. The aim of the paper is to present and analyze the perspective of education policy actors on the integration of asylum seeker children in the education system of Serbia. Research on the perspectives of education policy actors on the integration of asylum seeker children in the education system of Serbia is based on interviews and focused group interviews with education policy representatives, teachers and employees of non-governmental organizations involved in the informal education of asylum seeker children. A total of 26 participants participated in this qualitative research, of which 6 representatives of educational policies, 5 representatives of non-governmental organizations and 15 teachers. The main results of the research indicate that it is necessary to improve the system of inclusion of children of asylum seekers in the education system, that it is necessary to design and implement a program together with actors who work directly with children, to strengthen intersectoral cooperation and to achieve clearer communication between different levels of decision-making - local, regional and national.

Keywords: asylum seeker children, right to education, educational policy, teachers, Serbia.

* mihajlovictamara@outlook.com

** The research presented in this paper was carried out for the author's master's thesis.

*** Овај рад је примљен 28. фебруара 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 29. марта 2023. године.